ՀԱՅ ՎԱՂՈՒԱՀՆԵՐՈՒ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆ ՍԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՍԷՋ

ՄԻՄԼՈՒՔՆԵՐՈՒ ՇԵՐՋԱՆԻՆ

(Շար. սկիզբը «Էջմիածին» 1964, թ. 7-9, էջ 213)

Դ.

Ցիշեցնենք Նախկին Նիկիայի Ս. Ժողովի Հայոց Հոգևոր Հովանավորներ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ներսես Ա-ին։ Ներսեսի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Ներսես Ա-ի Ֆաքսիմիլեն Ներսես Ա-ի Ֆաքսիմիլեն Ներսես Ա-ի Ֆաքսիմիլեն

ուելէ յետոյ՝ մեռաւ Զորեքշաբթի, երկրորդ Ճումատայի 7ին (1430 Մարտ 1) ժամտասնեակ, եւ թաղուեցաւ իր հօր քով, անոր Դպրանոց Մղկիթին մէջ, որ կը գտնուի Երկու Պատերուն մէջ, Գահիրէէն դուրս։ Վայելչագեղ երիտասարդ մըն էր, լուռ, միայն քիչ մը վատաբարոյ էր իր նախահայրերուն եւ ազգականներուն հետ բաղդատելով, սակայն շատ չար՝ բաղդատմամբ ուրիշներու։ Ան վարեց արդարադատի պաշտօնը քիչ պատիւով եւ կառավարական պաշտօնեաներու քիչ ընդհատութեամբ։ Իր պաշտօնավարութեան առեն տառապեցաւ բազմաթիւ եւ բազմատեսակ ելեւէջներէ. անկարողութիւն, աղքատութիւն, վաճառում իր ինչքերուն եւ ստացուածքներուն, մինչեւ որ պաշտօնէ արձակուեցաւ, եւ կարճ ժամանակ վերջ մեռաւ» (Դ. մաս, էջ 186)։

Ողբացեալ Գէորգ Մըսրլեան իր «Ակնարկ Հայերը Եգիպտոսի մէջ» (գլխաւորաբար էլ-Մաղրիզիէ քաղուածարար թարգմանուած) կը յիշատակէ նաեւ.

Ե.

Զէյնէտտին կամ Գատի Եահեա

«Գատի Եահեա անունով ծանօթ Զէյն էտ-տին, եղբայրն է Ֆախր էտ-տին Ապա էլ Ղանիի եւ չինել տուած է ուսումնարան-մզկիթ մը էլ Խալիճ էլ Մըսրի փողոցին վրայ, ինչպէս նաեւ ուրիշ երկու մզկիթներ Հապպանիյէ եւ Պուլաղ թաղերուն մէջ։ Այս հաստատութիւնները կը մնան մինչեւ այսօր»։

«Գատի Եահեա, որ մէմլուքեան շրջանի շատ ազդեցիկ դէմքերէն է եղած, անհաւատալի հարստութիւն մը դիզած է, ըստ Եբեւոյթին՝ անպարկեշտ միջոցներով։ Դրամապաշտ Գատին, սակայն, շարաչար պատժուած է, որովհետեւ սուլթանական կարգադրութեամբ՝ ան իր հոգին ուանդած է սարսափելի տանջանքներու տակ եւ իր հարստութիւնն ալ բռնագրաւուած է։ Իր կենսագրութիւնն եւ կատարած գործերուն տեղեկատուութիւնը չենք գտներ Խիթաթի մէջ, հաւանաբար անոր համար՝ որ հայկական ծագում ունեցող այս Գատին Մաղրիզիէն յետոյ մեռած է» (էջ 127)։

Ըստ Եբեւոյթի՝ Ֆախր էտ-տին ունեցած է որդի մը՝ Զէյն էտ-տին, եւ եղբայր մըն ալ՝ Զէյն էտ-տին կոչուած. առաջինը սակայն Էմիր մըն էր. իսկ երկրորդը, որ կոչուած է Գատը Եահեա, դատաւոր մըն էր։ Դատաւորին մասին բան մը չգտայ Թաղրի Պիրտիի քով։ Կրնայ ըլլալ որ ինծի անծանօթ անունի ձեւով մը յիշուած է հոն։ Չեմ ալ խորհիր որ այս երկու Զէյն էտ-տինները նոյն անձերը ըլլան։ Ինչ որ հոս կը տրուի երկուքին կենսագրութեան մասին՝ չի համաձայնիր, և չի առաջնորդեր նոյնացումի։

Այսքան Եգիպտոսի Մէմլուք հայ վըրուկներու գերդաստանին մասին, որոնց կը ծանօթանանք Արաբ պատմիչներու շնորհիւ։

(Վերջ)

Յ. ՔԻԻՐՏԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԵՐԴԵՐԸ

Ա.

ԲՈՂԲԵՐԴ

1. Տեղագրական

Հայաստանի հնագոյն բերդերէն մէկն է Բողբերդը, զոր կը յիշէ մեր պատմիչներէն Ղազար Փարպեցի, Ե. դարուն, եւ զայն կը դնէ Բասենի մէջ. «Իսկ Շահպոյ զայն կը դնէ Բասենի մէջ. «Իսկ Շահպոյ տարեալ զկանայս Կամսարականացն յամուր բերդն Բասենոյ, զոր Բողբերդն կոչեն»[1]։

Նոյն տեղը, Ղազար Փարպեցի կը յիշէ նաեւ անոր պարսիկ բերդակալը Յըզատ Վչտասպ։

Օտար պատմիչներէն՝ զայն կը յիշէ Պրոկոպիոս, եւ կը կոչէ Βῶλον κάστρον զոր կը դնէ Թէոդոսուպոլսոյ մօտերը, եւ զոր հռոմէացիները պարսիկներու ձեռքէն կ՝առնեն. «Quo etiam tempore Romani loca ditionis Persicae obtinuerunt Persarmeniae, Bolum et Pharangium uti appellant»[2]։ Հոս, ինչպէս կը տեսնուի, պարսկահայաստան ըսելով կը հասկնայ պարսիկներէն գրաւուած հողերը։

Զամչեան, առաջին անգամ ըլլալով, ուզեց նոյնացնել Պրոկոպիոսի Բոլոնը մեր Բողբերդին հետ[3]։

Հ. Ալիշան Բողբերդը կը փնտռէ Դուդիւղին մօտիկը, զոր մատնանշած էր Ղազար Փարպեցի, իսկ Դու գիւղը կը դնէր Ֆարպեցի՝ Էրզրումի ճամբուն վրայ[4]։

Բասենի այս նշանաւոր բերդը քիչ մը աւելի տարբեր կերպարանքի տակ կը յիշէ նաեւ Մ. Խորենացին՝ «Աւան Բասենոյ» կոչելով. իսկ Սեբէոս Է. դարուն կը կոչէ զայն Բոլորապահակ։ Այս անունին ծագման չուրջ ուսումնասիրութիւն մը կատարած է Հ. Պետրոս Տէր-Պօղոսեան[5]։ Ըստ Խորենացիի եւ Սեբէոսի՝ Բողբերդ կամ Բոլորապահակ կը գտնուէր Մուրց-Երասխի խառնուրդին վրայ. եւ որովհետեւ Խորենացին միշտ նոյն բացատրութեամբ կը բնորոշէ Աւան Բասենոյ եւ Վաղարշաւան քաղաքին դիրքը, հնախօսներ շատ հաւանական կը համարին որ Բողբերդը մեր հին Վաղարշաւանն էր, զոր Խորենացին համառօտելով՝ ԱՒԱՆ կոչած է, «Աւան Բասենոյ»։

Թովմա Մեծոփեցի եւս կը յիշէ Բողբերդը, եւ զայն կը դնէ Բասենի մէջ։

2. Պատմական

Ժե. դարուն, 1451–1478ի շրջանին, Ուզուն Հասան՝ սպիտակախոյից իշխանը կ՝արշաւէ Բասենի վրայ եւ կը գրաւէ. կը նորոգէ զայն, ըստ Ալիշանի, եւ զայն իր անունով «Հասան գալայ» կը կոչէ. «Հասան ոմն մահմետական կառուցող մանաւանդ թէ նորոգող բերդին՝ յիւր անուն. եւ այս ի դէպ դայ Ուզուն Հասանայ ի ԺԵ դարու»[6]։

Այս թուականէս ետք, Բողբերդ անունը կը մոռցուի եւ միշտ ալ Հասան Գալայ անունով կը յիշատակուի թէ՛ մեր եւ թէ օտար պատմիչներէն։

Հասան Գալայ բերդէն քիչ հեռու, ժամանակ մը Գանձակ եւ Բոլորապահակ գաւառներուն կենտրոնն էր։ Ասոնց մասին Ղազար Փարպեցի կը գրէ. «Զանազան գաւառս Գանձակայ եւ Բոլորապահակայ»։ Ասոնց մասին Ղազարի ուրիշ տեղեկութիւն մը չունինք։

1. ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊ. «Պատմ. Հայոց», տպ. Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1933, էջ 476, 509։
2. PROCOPII «De Bello Persico», Lipsiae, 1903, I. 15։
3. Պատմ. Հայոց, Ա. տպ. Վենետիկ, 1785, էջ 517–518։
4. Այրարատ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1890, էջ 18։
5. Տեղագրական հետազօտութիւններ Հայաստանի մէկ քանի քաղաքներու եւ բերդերու մասին, տպ. Վիեննա, 1951, էջ 53–128. (Ազգ. Մատեն. հա. ՃԿԵ)։
6. Այրարատ, էջ 19։